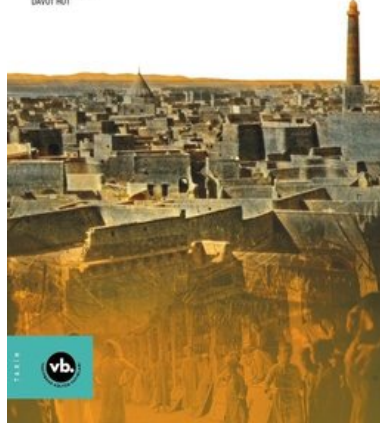

**Yüzyıllık Sorun:
Musul Vilayeti
(Tarih, Toplum ve Siyaset)**

HAZIRLAYANLAR
ZEKERİYA KURŞUN
DAVUT HUT

Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)

Haz. Zekeriya Kurşun, Davut Hut

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 493 sayfa, ISBN: 978-605-7947-87-1

Fatih ERBAŞ*

Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset) isimli bu kitap, “Yüzyıllık Düğüm: Musul Vilayeti” isimli bir belgesel ile birlikte hazırlanmıştır. Farklı disiplinlerden dokuzu yabancı yirmi bir uzman, makaleleri ile katkıda bulunmuşlardır. Eser, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Dekanı Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Davut Hut tarafından hazırlanmıştır.

Kitap dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Musul’da Tarih ve Toplum” başlığıyla ele alınmıştır. İkinci bölüm Musul sorununun taraflarının politikalarının değerlendirildiği makalelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm özellikle uluslararası hukuk olmak üzere Musul’a dair tartışmalara dikkat çeken makaleleri ihtiva etmektedir. Dördüncü ve son bölümde ise Musul sorununun günümüze yansımaları değerlendirilmiştir.

“Musul’da Tarih ve Toplum: Osmanlı Asırları ve Sosyokültürel Yapı” isimli birinci bölümde dört makale yer almaktadır. Iraklı akademisyen Mohamad A. Yusuf Alalam’ın “Tarih ve Coğrafya Arasında Musul’da Medeniyet Çatışması” isimli makalesinde başlığın aksine ağırlıklı olarak petrol meselesi ele alınmaktadır. Makale, tarihî arka planı ele alarak başlamakta ve sonra petrole odaklanarak devam etmektedir. Makalenin sonuç bölümünün yeterli olmadığı, “Dünya, çift kutuplu düzenden tek kutuplu düzene doğru evrilirken...” gibi günceli de yansıtmayan ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Makalenin sonuç

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

bölümünde ve içeriğinde “Batı’nın siyasi ve ekonomik iradesini sınırlamaya kalkışanlar, bedelini ağır ödemeye hazır olmalıydılar” gibi akademik olmayan, kimi temsil ettiği belli olmayan ve bir delile de dayanmayan ifadeler rastlanmaktadır. Ayrıca makalenin tercüme dili olumsuz bir şekilde hissedilmektedir.

Birinci bölümün ikinci makalesi Davut Hut tarafından yazılmıştır ve ismi “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Taşra Yönetiminde Musul Vilayetinin Kuruluşu ve Kurumları”dır. Özellikle 19. yüzyılda olmak üzere, Musul vilayetinin idaresi, devletin orada yapmaya gayret ettiği düzenlemeler ayrıntılı ve öğretici bir şekilde ele alınmıştır.

Zekeriya Kurşun ve Davut Hut’un birlikte kaleme aldığı üçüncü makale “Musul Vilayeti Aşiretler Atlası”dır. Bu makalede Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerinin 20. yüzyılın başındaki durumları teferruatlı ve öğretici bir şekilde ele alınmıştır. Böyle bir bölüme yer verilmesi kitabın değeri bakımından önemli olmakla birlikte şu hususların etkiyi azalttığı değerlendirilmektedir: Kitabın sonunda ek şeklinde verilen Aşiret Atlası bu bölümde ve renkli, anlaşılır şekilde olmalıydı. Aşiretlerin bugünkü durumuna da birkaç cümle ile temas edilebilirdi. Aşiret Atlasından önce tarih ve coğrafya da bu makale evsafında, başka bir akademisyen tarafından ele alınmalıydı.

Dördüncü makale de Iraklı bir akademisyen Amer Bello İsmail’e ait ve ismi “Musul Vilayetinde Demografik Yapı ve Eğitim”dir. Bu makalede Lozan Konferansı’nda Türk ve İngiliz taraflarının demografik coğrafya iddialarına rakamlarla yer verilmiş; müteakiben etnik gruplar incelenmiş ve sonra Musul’daki eğitim ele alınmış, lakin eğitim kurumları ve meselesinin Musul meselesi ile irtibatı kurulmamıştır.

“Musul Sorununun Tarafları” adlı ikinci bölümün ilk makalesi Iraklı Nadia Yaseen Abed’e ait “Musul ve Sykes-Picot Antlaşma Planları” isimli yazıdır. Yabancıların Musul’a ilk ilgisi, yabancı nüfuzunun artması iyi bir şekilde ele alınmamış; Sykes-Picot süreci anlaşılır bir şekilde ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümünün ikinci makalesi “Musul Vilayeti ve Ankara Antlaşması Çerçevesinde İngiltere’nin Irak Siyaseti, Kürtler ve Türkiye’ye Etkisi” ismini taşımaktadır ve Mustafa Budak tarafından kaleme alınmıştır. Ankara Antlaşması öncesi ve sonrasının çok ayrıntılı bir şekilde ele alındığı makalenin en önemli tarafı, Musul sorununun bugüne bakan veçhesini de ele almasıdır.

Musul bölgesindeki Türkmenlerin durumu Suphi Saatçi tarafından ele alınmıştır. “Musul Vilayeti ve Türkmenlerin İngiliz İşgal Yönetimine Karşı Direnişi” makalesi vesilesiyle Musul Türkmenlerinin direnişi konusunda hatırı sayılır bilgiye ulaşıyor. Küçük Molla Efendi gibi bölge direnişçileri, Türk Cemiyeti’nin faaliyetleri, Telafer Türkmenlerinin “Kaçkaç Yılı”, İngilizlerle iş birliği yapan bölge aşiret liderleri ve başka birkaç yeni isim ve mevzular bu çerçevede sayılabilir. Makalenin en ilgi çekici yanlarından biri de önce bir Atatürk ve Türkiye güzelleme yapılmamasını müteakip, varılan noktada Türkiye’nin 1920’li yıllarda Türkmenleri kaderlerine bıraktıklarına dair satırlar olsa gerektir.

İkinci bölümün “İngiltere’nin Musul Vilayeti Siyaseti: Türkmenlerin Konumu” adlı bir diğer makalesi Erşat Hürmüzlü’ye aittir. Bu makalenin en önemli tarafı İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un Lozan

öncesi İsmet Paşa'ya gönderdiği not ve eklerinin yer almasıdır. Bu not şu özellikleri itibarı ile dikkat çekicidir. Makale İngiliz politikasının demografi başta olmak üzere, birçok gerçeği eğip büktüğünü ve Türkiye'yi tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Hürmüzlü kaleme aldığı bölüm ile bölge hakkında dış aktörler dahil kayda değer ayrıntıları bir bütünlük içinde sunmuştur.

Oğuz Gülcan'ın "Musul Meselesinde Fransa" makalesi güzel bir çalışma olmakla birlikte Lozan'dan önceki faaliyetleri de ele alması hasebiyle kitaptaki yeri daha öncelikli olabilirdi. Kitabın genelinde böyle bir sorundan bahsedilebilir. Makalelerin yerlerinin tayininde özel bir gayret göze çarpmamaktadır. Mesela Suphi Saatçi'nin ve Mustafa Budak'ın makaleleri daha sonralara konulabilirdi.

"TBMM Hükümetinin Musul Meselesine Askeri Yönden Çözüm Arayışları" isimli makale Zekeriya Türkmen tarafından kaleme alınmıştır. Türkmen, makalesinde salnamelerden yararlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı, Mondros Ateşkes Antlaşması, İngiliz işgalinden sonra ortaya çıkan tepkiler, Misak-ı Milli'de Musul'u ele aldıktan sonra, Şefik Özdemir Bey Müfrezesi'nin kuruluşu ve faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde okuyucu ile paylaşmıştır. Tahmin ederim ki, çok az bilinen bu mücadele konusunda yazılmış en faydalı makalelerden biri ortaya çıkmış.

İkinci bölümün ve kitabın en uyumsuz ve uygunsuz yazısının "Musul, Hatay ve Kürt Sorunu" ismiyle İhsan Şerif Kaymaz'a ait yazı olduğu ifade edilmelidir. Yazıyı yazan kişi, tarihle ilgili olan makalelerden oluşan bu kitapta, tarih ve akademik ölçülerden uzak olarak siyasi bir yazı kaleme almıştır. Musul'un neden sınırlarımızın dışında kaldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Musul'u neden geri alamadığını açıklamak için gerekçeler bulurken İngilizlerin kullandığı demografi bilgilerini tartışmasız gerçekmiş gibi kabul ederek yazısını yazmış ve İngilizlerin iddia ettiği gibi Türklerin azınlık olduğunu iddia etmiş ve İngiliz rakamlarını kabul etmiştir. Ayrıca kendi ölçülerine göre Musul'un neden çok da önemli olmadığını anlatmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ü aklamaya gayret ederken başka devletlerin kullandığı argümanları kullanmıştır. Misak-ı Milli güney sınırlarının Atatürk tarafından benimsenmesine sebep olarak "Kürtlerin yaşadığı toprakların bütünü korumak için savaşılabacağı mesajını vermek suretiyle Kürtlerin de savaşıması için bir taktik" olduğu hükmüne varmıştır. Kaymaz'ın yazısı akademik kriterlerden uzak, tarihi gerçeklerin hilafına, tekrürlerle dolu bir yazıdır.

İnaam Mahdi Ali Al-Salman "Irak Tarafının Gözünden: Türkiye-Irak Arasında Musul Vilayeti İhtilafı" isimli makaleyi yazmıştır. Bu makalede mesele İngiliz bakış açısıyla ele alınmıştır. İngiliz işgali, Lozan'a giden süreç ve Cemiyeti Akvam süreci bu makalenin konularındandır.

İkinci bölümün son makalesi Yunan akademisyen Dimitri Michalopoulos'a aittir ve "Musul Sorunu: Anlaşma, Sonrası ve Bir Bakış" ismini taşımaktadır. Diğer makalelerden farklı olarak Sevr Antlaşması'na da özel önem vermektedir.

"Musul Sorunu Tartışmaları ve Uluslararası Hukuk" konulu üçüncü bölümün ilk makalesi Sarah Shields'e aittir ve "Musul, Osmanlı Mirası ve Cemiyeti Akvam" adını taşımaktadır. Bu makalede Cemiyeti Akvam süreci, cemiyetin komisyonları, çalışma usulleri, Cemiyeti Akvam temsilcilerinin bölgedeki incelemeleri, bu incelemelerde İngilizlerin nasıl ön aldığı, heyeti yönlendirdiği, buna rağmen bölge halkına ait

gerçeklerin cemiyet temsilcileri tarafından nasıl tespit edildiği ayrıntılı bir şekilde ortaya konuyor.

Mehmet Akif Okur “Men-Zor Tezi ve Eşitsiz Antlaşmalar Tartışmasının Işığında Musul Vilayeti” isimli makalesinde Türkiye’nin Kıbrıs mücadelesinden de örnekler vererek Musul meselesindeki tarihî haklılığını ortaya koyma gayretlerini ifade etmiştir. Bu çerçevede Menderes ve Zorlu isimlerinin ilk hecelerinden mürekkep Men-Zor Tezi’ni anlatmakta, bir anlaşma bozulursa aslına nasıl rücu edeceğini açıklamaktadır. Kıbrıs, Türkiye tarafından İngiltere’ye devredildiği için (1878), İngiltere hakkından vazgeçerse plebisit vs. değil eski sahibi olan Türkiye’ye kalır anlayışı Men-Zor Tezi olarak anlatılıyor. Bunun nasıl Musul’a uygulanabileceği tartışılıyor. Mehmet Akif Bey’in makalesinde teorik altyapı pek güzel işlenmiş.

Alaaddin Yalçınkaya da “Uluslararası Hukukta Musul’un Statüsü ve Kerkük-Hayfa Boru Hattı Stratejileri” isimli makalesinde güzel bir tarihi özet yaptıktan sonra, meseleyi uluslararası hukuk ve boru hatları veçhesi ile ele almış.

Edwin Black, akademik bir yazıdan ziyade teatral bir üslupla yazılmış “Musul’un Petro-Politik Kaderi” isimli yazısında, Musul’un 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında petrol çerçevesinde kazandığı önemi vurgulamaktadır.

Dördüncü bölümün ilk yazısı Aram Rafaat’a aittir ve “Kürt Milliyetçiliğinin Dört Evresi ve Bir Anlatı: Musul Vilayetinin Irak’a İlhakının Gayrimeşruluğu” ismini taşımaktadır. Kürt bakış açısını yansıtmaktadır. Kürt aşiretlerini ele almış, müteakiben anlaşmalarda Kürtlerin durumuna temas etmiştir. Bir bağımsızlık mücadelesi gibi verilen yazıda Kürtlerin geçirdiği evreler ele alınırken ABD’nin Irak işgali sonrası ABD ile iş birliği yaptıkları, Irak’ın kuzeyinde İsrail, ABD ve Almanya ile iş birliği içinde oldukları ve başta Türkiye olmak üzere, komşu ülkelere karşı terörist faaliyetler içinde buldukları hususlarına temas edilmemiş; romantik bir yazı olmuştur.

Murat Sofuoğlu “Musul Vilayetinin Ekopolitik Hikayesi” isimli makalesinde Türkiye-Musul siyasi entegrasyonunun nasıl olacağını ele almış ve bu konudaki gayretleri ortaya koymuştur. Bu çerçevede Musul Vilayeti Konseyi’ne özel önem yüklemiştir. Sofuoğlu’nun sivil toplum örgütlerinin de katkısı ile Musul’un Türkiye’ye entegrasyonu ile ilgili gayretleri irdelediği bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Bariş Doster, “Empyralist Rekabetin Odağında Musul Vilayeti: 2000’li Yıllar” isimli makalesinde geçmişten günümüze bölgeye, dış devletlerin güçlerin verdiği önemi özetlemiş ve günümüzdeki başta ABD olmak üzere İngiltere, Rusya, Çin ve diğer ülkelerin ilgilerini ele almıştır.

Kitabın DAES ile ilgili ve “İŞİD’in Düşüşünden Sonra Musul ve Civar Kasabaları” isimli son makalesinde Omar Muhammed, DAES’in bölgede ortaya çıkışı, bu şartların nasıl oluştuğu, DAES’in neleri değiştirmeye çalıştığı ve toplum yapısındaki dönüştürme gayretleri üzerinde durmaktadır.

Kitabın son bölümünden sonra “Ekler” bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, ciddiyetle seçilmediği ve yerleştirilmediği izlenimi veren birkaç harita ve iki fotoğraf bulunmaktadır. Oysa kitabın ilgili yerlerine konu ile ilgili harita ve fotoğrafların renkli ve anlaşılır bir şekilde yerleştirilmesinin kitabın daha iyi anlaşılması ve daha değerli kılınması açısından iyi olacağı değerlendirilmektedir.

Kitapta bazı makalelerde konu ile dolaylı olarak ilgili bazı kurum, kuruluş ve yapılara da temas edilmektedir, mesela Türk Petrol Şirketi ve Nizamiye Mahkemesi gibi. İşte böylesine isimlerin anlamını ve muhtevasını açıklayıcı ifadelerin kitapta küçük kutucuklarda verilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Yeri geldiğinde de ifade edildiği gibi bazı makaleler akademik dilden uzak, eskimiş, güncel olmayan değerlendirme ve bilgileri ihtiva etmektedir. Bazı bilgiler tekerrür etmektedir. Bazı makalelerin yeri ve sırası uygun değildir. Bölümler daha iyi tespit edilebilirdi. Bölüm başlığına uygun olmayan makaleler bulunmaktadır. Bu sayılan ayrıntılar, kitabın büyük bölümünün sahip olduğu önem ve kıymete zarar vermektedir. Ayrıca editör kitaplarında sıkça rastlanabildiği gibi, bu kitapta da farklı yazarlar tarafından mükerrer bilgiler verilmiştir. Üstelik yazarların kullandığı kaynağa göre aynı bilgiler değişebilmektedir de...

Diğer taraftan esere değer katan bazı teferruatın dipnotlara taşınmasının çok faydalı olduğunu söylemeliyiz. Kitap, içinde yer alan makalelerin çoğunluğu itibarı ile tarihten bugüne Musul sorunu hakkında doyurucu bilgi veren, iyi bir çalışmadır.